

ԺԱՆԳԱՍՆԿԵՐՈՎ ԱՆՏՀԱՆՐԱՊԻՍ ԲՈՒՑՏՆԵՐԻ ՏԱՐԱՇՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԼԵՆԱՐԱՆԻ
ՊԵՐԱՏՐԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԱՇՐՈՒՄ

Գ.Գ. Մարգարյան

Ժանգասնկները բարձրակարգ բույսերի օրլիզատ մակերթյուններ են և զգալի վնաս են հասցնում մշակովի ու վայրի բուսականությանը [1]:

Բույսերի վարակվածությունը ժանգասնկներով արտահայտվում է հետևյալ կերպ. ախտահարված օրգանների վրա առաջանում են տարբեր գույացություններ, որոնք իրենցով հնրակայացնում են այս կամ այն սպորատվության կուտակումներ: Դրանք կարող են լինել կոռավոն, օլավածն, գլանաձև կամ անկանոն ձևի, նարնջագույն, դարչնագույն, ժանգագույն կամ սև գունավորություն: Երբ կուտակումները լինում են մեկական, ախտահարված մակերեսը ցրված, կամ միախառնվող է խմբեր առաջացնող: Սովորաբար նրանք զբաղեցնում են վարակված օրգանների փոքր հատվածներ, իսկ որոշ դեպքերում ծածկում են այս կամ այն օրգանները կամ բույսն ամբողջությամբ: Բացի դրանից հյուսվածքների գույնը հիմնականում փոխվում է ստանալով դեղին, նարնջագույն, կալմրագույն. մանուշակագույն կամ սղ գունավորում: Միաժամանակ դիտվում է նաև այխտահարված օրգանի ձևափոխում [2]:

Աշխարհում հայտնի է ավելի քան 7000 տեսակ ժանգասնկ՝ ընդգրկված 133 գեղերում: Բազիլիաթոր սնկերի շարքում ժանգասնկները (Uredinales) նկատվելիորեն ուռածնացված խումբ են: Կարգի ներսում գեղային նկարաբանները համեմատաբար կայուն են և մեկուսացված բազմություններ մի շարք տյունիկական և սպորոտիկական ժանգասնկների (3):

Մինչև մեր հետազոտությունները ԼՂՀ բնաշխարհում ժանգասնկների հայտնաբերման նպատակով կատարվել են որոշ աշխատանքներ [4,5]: Մեր կողմից կատարված 2005-2009թթ. ուսումնասիրություններում առաջին անգամ հայտնաբերվել և որոշվել ենք ժանգասնկների տեսակային կազմը, տարածվածությունը, զարգացման առանձնահատկությունները. մասնագիտացվածությունն ըստ տնր-բույսերի, ինչպես նաև խմբավորվել ենք ախտահարված բուսատեսակներն ըստ ընտանիքների և կենսաձևերի: Իդենտիֆիկացվել է 118 տեսակ ժանգասնկ ընդգրկված 10 գեղերում: Դրանցից 71-ը պատկանում են Puccinia, 20-ը Uromyces, 8-ը Phragmidium, 6-ը Gymnosporangium, 6-ը Melampsora, 2-ը Pucciniastrum, 2-ը Aecidium և մեկական՝ Coleosporium, Tranzschelia, Milesia գեղերին: Ուսումնասիրությունների արդյունքում հայտնաբերվել է ժանգասնկներով ախտահարված 186 բուսատեսակ՝ ընդգրկված 33 ընտանիքներում: Ախտահարված բույսերի շարքում գերակշռում են մարդագինների (Rosaceae - 32), հազազգիների (Poaceae - 29), թյրխնածաղկավորների (Fabaceae - 21), աստղաձողկազգիների (Asteraceae - 17), մատիտնրագինների (Polygonaceae - 12) և տուրուսզգինների (Malvaceae - 7) ընտանիքներին պատկանող բույսերը: Վեցական տեսակներ հայտնաբերվել են մեխակազգիների (Caryophyllaceae), խուլեղնեզագինների (Lamiaceae), նմխաբազգիների (Ariaceae) և շուշանազգիների (Liliaceae) ընտանիքներից: Մնացած ընտանիքները ներկայացվում են 1-4 տեսակներով: Ժանգասնկներով ախտահարված տնր-բույսերի խմբավորումն ըստ ընտանիքների ներկայացվում է աղյուսակի տնքով:

Ժանգասնկների բաշխվածությունն ըստ տնր-բույսերի ընտանիքներին

Ժանգասնկների գեղեր Բույսերի ընտանիքները		Puccinia	Uromyces	Phragmidium	Gymnosporangium	Melampsora	Coleosporium	Tranzschelia	Aecidium	Pucciniastrum	Milesia	Ընդամենը
1	Rosaceae վարդազգիներ			16	13			2		1		32

2	Poaceae կուլագիններ	29									29
3	Fabaceae ծաղկափորներ	1	20								21
4	Asteraceae ծաղկազգիներ	15				2					17
5	Polygonaceae մատիտնազգիներ	8	4								12
6	Malvaceae տաղտազգիներ	7									7
7	Lamiaceae խոլովիկազգիներ	6									6
8	Caryophyllaceae մկառկազգիներ	6									6
9	Apiaceae նեխուրազգիներ	5	1								6
10	Liliaceae շուշանազգիներ	4	1			1					6
11	Rubiaceae տառնազգիներ	4									4
12	Euphorbiaceae կապտաշուշանազգիներ		1			2			1		4
13	Iridaceae հիրիկազգիներ	3									3
14	Saxifragaceae քարքնկազգիներ	2				1					3
15	Campanulaceae զանգակազգիներ					3					3
16	Rhamnaceae դմիկազգիներ	3									3
17	Salicaceae սալիկազգիներ					2					2
18	Cyperaceae բոշխազգիներ	2									2
19	Boraginaceae զադտրիկազգիներ	2									2
20	Geraniaceae խորդենազգիներ	2									2
21	Urticaceae մրիկազգիներ	2									2
22	Violaceae մանուշակազգիներ	2									2
23	Crassulaceae թանձրատերևազգիներ	2									2
24	Kanunculaceae զորտնուկազգիներ	1									1
25	Orchidaceae խալիկազգիներ	1									1
26	Onagraceae իշխուրազգիներ								1		1
27	Brassicaceae կաղամբազգիներ	1									1
28	Scrophulariaceae իլամազգիներ		1								1

22	<i>Hordeum bulbosum</i>	գարի	<i>Puccinia coronata</i> Fraser et Ledingham
23	<i>Hordeum crinitum</i> (Scherb.) Dsf.	գարի	<i>Puccinia persistens</i> Markova et Z. Urb.
24	<i>Iris Schellownikowi</i> Fom	հիբիկ	<i>Puccinia iridis</i> (DC.) Wallr. in Rabenh.
25	<i>Koeleria gracilis</i> Pers.	բարակոտնուկ	<i>Puccinia longissima</i> J. Schroet.
26	<i>Linum luteolum</i> M.B.	չուշան	<i>Melampsora lini</i> (Pers.) Lev.
27	<i>Malvathaea Iljin</i>	փիփերթատողտ	<i>Puccinia malvacearum</i> Mont.
28	<i>Malvathaea transcasicica</i>	տողտավարդ	<i>Puccinia malvacearum</i> Mont.
29	<i>Medicago polychroa</i> A. Grossh.	աովույտ	<i>Uromyces striatus</i> J. Schroet.
30	<i>Medicago rigidula</i> (L.) Dsr.	աովույտ	<i>Uromyces striatus</i> J. Schroet.
31	<i>Mentha aquatica</i> L.	անանուխ	<i>Puccinia menthae</i> Pers.: Pers.
32	<i>Muscari Szovitsianum</i> Baker	պապլոր	<i>Uromyces scillarum</i> (Grev.) Winter
33	<i>Ornithogalum</i> sp.	աստղաշուշան	<i>Puccinia hordei</i> G.H. Othh
34	<i>Otites cyri</i> (Schischk.) Grossh.	օտիսնի քուրի	<i>Puccinia arenariae</i> (Schumach.) G. Winter
35	<i>Phleum phleoides</i> (L.) Sim.	սիգալտոտ	<i>Puccinia graminicola</i> Z. Urb.
36	<i>Poa memorialis</i> L.	դաշտավլուկ	<i>Puccinia graminis</i> Pers.: Pers.
37	<i>Polygonatum Adans</i>	սնդրիկ, սողոմնի կնիք	<i>Puccinia sessilis</i> W.G. Schneid ex J. Schroet.
38	<i>Ranunculus szowitsianus</i>	գորտնուկ	<i>Puccinia triticina</i> Erikss.
39	<i>Rhamnus cathartica</i> L.	ղծնիկ	<i>Puccinia coronata</i> Fraser et Ledingham
40	<i>Ribes rubrum</i> L.	հաղարջենի	<i>Puccinia caricina</i> DC.
41	<i>Rosa alpine</i> L.	վարդենի	<i>Phragmidium mucronatum</i> (Fr.) Schltdl.
42	<i>Rosa pulverulenta</i> M.B.	վարդենի	<i>Phragmidium tuberculatum</i> J. Muehl.
43	<i>Rubus caesius</i> L.	մոշենի	<i>Phragmidium rubi idaci</i> (DC.) P. Karst.
44	<i>Rubia tinctorum</i> L.	տորոն	<i>Puccinia asperulae-apparines</i> Picb.
45	<i>Salix babylonica</i>	ուռնի	<i>Melampsora coleosporioides</i> Dietel
46	<i>Saxifraga aizoides</i>	քարբեկ	<i>Melampsora reticulata</i> A. Blytt
47	<i>Secale cereale</i> L.	աշորս	<i>Puccinia dispersa</i> Erikss. et Henn.
48	<i>Sedum hispanicum</i> L.	թանթոնիկ	<i>Puccinia australis</i> Koern.
49	<i>Sedum pallidum</i> M. B.	թանթոնիկ	<i>Puccinia australis</i> Koern.
50	<i>Silene Ruprechtii</i> B. Schischk.	ծվծվուկ	<i>Uromyces inaequalis</i> Lasch ex Rabenh.
51	<i>Stachys aspera</i>	աբնդախտ	<i>Puccinia stachydis</i> DC.
52	<i>Stipa capitata</i> L.	փնտրախտ	<i>Puccinia stipina</i> Tranzschel ex Kleb.
53	<i>Taraxacum vulgare</i> Lam.	խառուտիկ սովորական	<i>Puccinia hieracii</i> Joerst.
54	<i>Thesium ramosum</i> Hayne	կտավատների	<i>Puccinia thesii-decurrentis</i> (Henn.) Dietel
55	<i>Trifolium tumens</i> Stev.	երնքնուկ	<i>Uromyces trifolii-repentis</i> (Castagne) Liro
56	<i>Viola alba</i> L.	մանուշակ	<i>Puccinia violae</i> (Schumach.) DC.
57	<i>Viola somchetica</i>	մանուշակ	<i>Puccinia violae</i> (Schumach.) DC.

Այսպիսով, 2005-2009թթ կատարված աշխատանքների արդյունքում ԼՂՀ տարածքում հայտնաբերվել են 57 տնր բույսեր, որոնք հայաստանում հայտնի ժանգասնկերի համար նոր տնր-բույսեր են համարվում: Բացի դրանից հայտնաբերվել են նաև ժանգասնկերով ախտահարված 10 բույսեր, որոնք ՀՀ միկոբիոտայում հայտնի են որպես այլ ժանգասնկերի տնր-բույսեր: Նշենք նաև, որ ԼՂՀ տարածքում հայտնաբերվել են 7 *Puccinia*, 3 *Uromyces* և մեկական *Phragmidium*, *Gymnosporangium*, *Milesia*, *Aecidium* ցեղերին պատկանող ժանգասնկեր, որոնք նոր տնսակ են համարվում հայաստանի համար:

Резюме

В результате исследований проведенных на территории НКР, относящиеся ржавчинным грибам, были обнаружены 186 видов растений пораженные 118 ржавчинными грибами. Более

распространены ржавчинные грибы рода *Russinia* (71), которые составляют больше половины общего количества грибов.

Из сравнительного анализа ржавчинных грибов микрофлоры НКР и РА выявлены:

1. Из обнаруженных 14 ржавчинных грибов на территории НКР для микрофлоры РА являются новыми видами.

2. Нами обнаруженные 57 видов растений, для микрофлоры РА являются новыми растениями-хозяевами уже известных ржавчинных грибов.

3. Были обнаружены 10 видов растений пораженные ржавчинными грибами, которые для микрофлоры РА известны как растения-хозяева для других ржавчинных грибов.

Գրականություն

1. Азбукяна З.М., Ржавчинные грибы (Низшие растения, грибы и мохообразные). Владивосток: Дальнаука, 616 с., 2005.
2. Купренич В.Ф., Ульянцев В.И. Определитель Ржавчинных Грибов СССР. часть-1, 336 с., 1975.
3. Азбукяна З.М., Современная система Uredinales и проявления урединологии (Вопросы общей ботаники: Традиции и перспективы). Казань, 196-198 с., 2006.
4. Ульянцев В.И., Микрофлора Азербайджана. Баку, т. 2, 444 с., 1959.
5. Ульянцев В.И., Микрофлора Азербайджана. Баку, т. 3, 255 с., 1960.
6. Тетеревникова-Бабаян Д.Н., Микрофлора Армянской ССР. Ереван, т. 4, 484 с., 1977.
7. Мелик-Хачатрян Дж.Г., Микрофлора северо-восточной Армении. ЕГУ: 310 с., 1964.
8. Симонян С.А., Грибные паразиты растений ботанических садов Армянской ССР. Ереван: 178 с., 1965.
9. Симонян С.А., Новые для Армянской ССР паразитные филлофильные грибы на древесно-кустарниковых растениях // Биолог. журн. Армении, XXII, 3: 40-46, 1974.
10. Симонян С.А., Микрофлора ботанических садов и дендропарков Армянской ССР: 233с., 1981.
11. Симонян С.А., Материалы к микобиоте Ширака (Армянская ССР). 1990.
12. Ржавчинные грибы (пор. Uredinales) // Биолог. журн. Армении, 43, 7:587-591.
13. Симонян С.А., Барсегян А.Х., Новые сумчатые и базидиальные микромицеты в Армянской ССР // Биолог. журн. Армении, т. 36, 1: 17-22, 1983.
14. Симонян С.А., Мамиконян Т.О., Барсегян А.Х., Новые для Армении виды микромицетов из полупустынных местообитаний Арагатской равнины // Биолог. журн. Армении, 40, 6: 491-493, 1987.
15. Симонян С.А., Мамиконян Т.О., Барсегян А.Х., Новые материалы по микобиоте Арагатской котловины // В сб.: Фитотрофные микромицеты Арагатской котловины и горы Арарат. Ереван. 42-50, 1993.
16. Симонян С.А., Тетеревникова-Бабаян Д.Н., Новые сведения о микрофлоре Армянской ССР // Биолог. журн. Армении, т. 30, 2:80-83, 1977.
17. Тетеревникова-Бабаян Д.Н. 1952. Ржавчинные паразиты культурных и дикорастущих растений Армянской ССР // Изд. Ер. гос. университета, 183.